

Poliittinen taistelu ympäristöministeriöstä 1980-luvulla ja mihin sitä tarvitaan tänään?

Ympäristöministeriö 40 vuotta

Kalevi Sorsa -säätien seminaari 4.10.2023

Timo Kaunisto

Vastustiko Keskustapuolue ympäristöhallintoa Suomeen?

Tutkin Keskustapuolueen aatehistoriaa ja ympäristöpolitiikkaa tämän kevään väitöskirjassani "Vaikea vihreys. Keskustapuolueen ympäristöpolitiikka 1968–1987". Monelle tämän ajan yhteiskunta-aktiiville ja miksei pidempäänkin mukana olleelle kirjassani osoittama keskustalainen vihreys ja monilta osin edelläkävijyys tulee yllätyksenä. Eivätkö keskustalaiset lähtökohtaisesti olekaan jyrkässä vastakkainasettelussa ympäristönsuojelun ja erityisesti sen hallinnon kanssa?

No ei, eivät ole, vaikka puolue onkin kaukana yhtenäisestä monoliitista. Alkiolaiseen aatehistoriaansa tukeutuva liike oli lähtökohdiltaan kristillis-tolstoilaista luontosuhdetta rakentava, viljelyn ja varjelun raamatulliselle perinteelle pohjaava, tiedettä ja tietoisuutta korostava humuksen ja humanismin liitto. Toinen raamatullinen perusta, kehoitus lisääntyä ja täyttää maa, ohjasi taloudellisen kasvun tavoitetta. Puolueen juuria yhdisti maakysymys, sen omistajuuden ja hallinnan logiikka, joka erityisesti sotien jälkeisen voimistuvan ympäristö- ja maankäyttöpolitiikan myötä ajautui moniin konflikteihin.

Ympäristösääntelyllä ei sinällään ole yhtä heräämis- tai aloitusajankohtaa Suomessa. Vuosisatojen mittaiset käytännöt kuitenkin alkoivat realisoitua yhtenäisemmäksi hallinnoksi 1950-luvulla. Yhtenä tarkastelukohtana voi pitää 1950-luvun lopun vesiensuojelukomiteaa, sitä seurannutta lakia ja vesihallinnon sijoittumista maatalousministeriön yhteyteen. Asia ratkesi maalaisliittolaisen pääministeri V.J. Sukselaisen vähemmistöhallituksessa 1958, nojaten mm. Suomen Luonnonsuojeluyhdistyksen ja tieteellisten seurojen tukeen.

Keskustapuolueen (nimi muuttui 1965) sisällä alkoi vuonna 1968 voimistua keskustanuorten liikkeelle laittama "vihreä aalto". Se alkoi maaseudun rakennemuutoksesta virinneenä aluepoliittisena vastatoimena mutta omaksui nopeasti ympäristö- ja luonnonvarapolitiikan kärkiteemoikseen. Keskustanuorten "Vihreämpään yhteiskuntaan" -ohjelmajulistus osui ajallisesti erinomaisesti yhteen Rooman Klubin herätyskellojen ja öljykriisin talouskurimuksen kanssa. Uusiutuvien luonnonvarojen käyttö ja hajakeskitetty, desentralistinen yhteiskunta olivatkin äkkiä keskustelun ytimessä. Keskustapuolue sai vankkaa ohjelmallista ja henkistä tukea Ruotsin keskustapuolueelta, joka oli vihreänä yleispuolueena noussut syrjäytyneestä agrariipuolueesta sosialidemokraattien ykköshaastajaksi.

Vihreä aalto halusi Suomeen luonnonhoitohallituksen jo vuoden 1968 ohjelmaosiossaan. Keskustaan lukeutuvat eduskuntapuolueet – keskustapuolue, RKP ja LKP – tiivistivät yhteistyötään juuri ympäristökysymyksissä, laativat yhteisen

julistuksen ja vaativat luonnonhoidon järjestämistä marraskuussa 1968. Yhtenä innoittajana lienee ollut luonnonsuojelulakikomitean 1966 esitys luonnonsuojelun keskusvirastosta. Ympäristö- ja luonnonvarojen hallinnointi pääosin hajautetusti, maakuntahallinnon ja kuntien kautta, muodostui keskustapuolueen päätavoitteeksi. Puolue lähestyi kysymystä alkuperäisen luonnon suojelun ja luonnonvarojen käytön näkökulmista.

Tammikuussa 1970 valtioneuvosto asetti ympäristönsuojelun organisaatiotoimikunnan. Se ajoi ympäristönhoitovirastoa, jollaista Ahti Karjalaisen hallitus ilmoitti saman vuoden hallitusohjelmassaan tavoittelevansa. Keskustelu virastosta muuntui väittelyksi ministeriöstä, kun eduskunta 1972 kiirehti ympäristönsuojeluministeriön perustamista. Punamultahallitusten toinen napa keskustapuolue vastusti uutta ministeriötä. Sen miljööpoliittinen toimikunta esitti samanaikaisesti maatalousministeriön muuttamista luonnonvarainministeriöksi. Ajatus sai laajaa tukea puolueessa, joka pyrki hegemoniakamppailuun sosialidemokraattien kanssa ja oli jo pitkään nauttinut maatalousministeriön herruudesta. Puolueen miljöötoimikuntaa veti tohtori Pertti Seiskari, maatalousministeriön vankka virkamies ja Johannes Virolaisen ystävä.

Kalevi Sorsan ensimmäinen hallitus esitti 1973 ympäristöhallinnon perustamista sekä laaditutti suppean ja laajan hallinnon mallit. Tämä asetelma jäi leimaamaan koko 1970-luvun mittaista valmistelua, jossa erilaiset komiteat ja työryhmät palasivat sijoittumis- ja laajuuskysymyksiin. Keskushallintomallin lisäksi maa- ja metsätalousministeriö valmisteli kahdessa omassa luonnonvaratyöryhmässä omansa. Se esitti itsestään uudistuvien luonnonvarojen ministeriötä, jota tukisi neuvottelukuntaan istutettu hallinnonalojen välinen ympäristökoordinaatio.

Keskustapuolueen suhdetta hallintoon kärjisti 1970-luvun kiihkeä poliittinen sota maanomistuksen ja maankäytön valtapiiristä. Vuosikymmenen alun valtiosääntökomiteasta lisävoimaa saanut maapakettilakien kokonaisuus kuohutti keskustapuoluetta ja maaseutua koko 1970-luvun. Erityisen kiistanalaisia olivat erillisen lunastuslain pykälät, joilla yhteiskuntarakentamisen tarpeisiin osoitetun pelto- ja metsämaan hintaa olisi lunastuksen yhteydessä leikattu, aluksi jopa taannehtivasti. Helppoja eivät olleet rakennuslain tai kuntien etuostolainkaan uudistukset. Taustalla korostui kamppailu vallasta ja sen kärjistymänä ärhäkä tuottaja-kuluttaja -suhde ja aluepoliittinen rakennemuutos.

Keskustapuolue asettui – pitkälti Johannes Virolaisen taustan vuoksi ja ajamana – helpottamaan yhteiskunnan maankäytön tarpeita, mutta vaati tiukkaa rajausta talonpoikaisen maan ja kaavoitetun maan suhteeseen. Sosialidemokraatit ajoivat Ilmari Ojasen johdolla paljon pidemmälle menevää lunastuspolitiikkaa. SDP otti puolueohjelmissaan askeleita vasemmalle, mikä sai MTK:n riuskasti lietsoman kenttäväen tosissaan pelkäämään uutta ympäristösosialismia. Vakiintuvan seutuhallinnon toiminta luonnonsuojelualueiden kaavavarauksissa vahvasti pelkoja maaseudulla. Virkistys- ja suojelualuevarauksia toteutettiin erittäin laajoina ja niistä tiedotettiin vähän tai ei lainkaan. Esimerkiksi hämäläisen Lopen kunnan alueesta yli kymmenen prosenttia oli hämäisten suojeluvarausten piirissä 1970-luvun puolivälissä.

Maapakettilait vietiin päätökseen presidentti Kekkonen kompromissilla 1977. Oikeuskansleri Kai Korte katsoi prosessin vaativan perustuslain mukaisen vaikeutetun päätösjärjestyksen mutta jäi tappiolle. Keskustapuolueessa moni arvioi, ettei perustuslain omaisuudensuojasäännöksiä kunnioitettu. Tämä rasitti vakavasti ympäristöhallinnosta käytävää keskustelua ja rasittaa sitä ainakin mielikuvan tasolla edelleen.

Keskustapuolue piti tiukasti kiinni luonnonvarainministeriöstä Virolaisen kauden loppuun kesäkuuhun 1980. Kojjärven mediatapahtumaa kesällä 1979 on pidetty ympäristöministeriöhankkeen lähtölaukauksena mutta olemattomin perustein. Keskustan kantaan sillä ei ollut juuri vaikutusta mutta sen ministerit Virolainen ja Tähkämaa hoitivat asialliset asiat niin, että järvi suojeltiin ja sen rannat viljeltiin. Uusi puheenjohtaja Paavo Väyrynen joutui tasapainoilemaan hallintokysymyksen kanssa. Kun odotettua tukea suppeallekaan ympäristöministeriölle kokoomuksen suunnalta ei saatu, osin Matti Ahteen taitavien peliliikkeiden ansiosta, joutui keskustapuolue väistämättömän tosiasian eteen 1982. Ympäristöministeriö toteutui, vieläpä ennakoituakin laajempaan ja pelätty kaavoitus sekä valtakunnallinen alueiden käytön suunnittelu mukana.

Kamppailu tahraasi keskustapuolueen vihreän maineen ja avasi taustalla ovia tulevaan SDP:n ja Kokoomuksen sinipunayhteistyöhön. Kokoomus ei ollut siihen asti juurikaan aktiivinen ympäristöasioissa. Sen edustajien tuki maankäyttöasioissa keskustapuolueelle jäi marginaaliseksi. Keskustapuolue kipuili MTK:n painostamana myös maankamaralaissa eikä oikein pystynyt nauttimaan myöhemmästä uuden ministeriön revanssina aloittaman rakennuslain kokonaisuudistuksen tyllystä haaksirikostakaan. Lopulta myös vesihallitus siirtyi osaksi ympäristöhallintoa.

Keskustapuolueen tavoite kuntien ympäristötoimesta toteutui 1980-luvun alkupuolella. Lohdutuspalkintona voi pitää myös lääninhallituksiin perustettuja ympäristönsuojelutoimistoja, joita täytettiin mittavalla virkapaketilla.